

שאלת החות יאיר איך מצינו קנטורים וזלזולים בש"ס

שנינו במשנה במסכת יבמות (פז:): האשה שהלך בעלה למדינת הים ואמרו לה מת בעליך וניסת ואח"כ בא בעלה, תצא מזה ומזה... רבי שמעון אומר... ואם ניסת שלא ברשות [בית דין, אלא אעל פי שני עדים] מותרת לחזור לו [- דאנוסה היא. רש"י].

ובגמרא (צא.): אמר רב הונא אמר רב, הכי הלכתא. על פסקו של רב תמה רב ששת: אמר רב ששת, אמינא, כי ניים ושכיב רב אמרה להא שמעתתא. וטעם פליאתו, שמפסיקת רב 'הלכה' כדעת רבי שמעון, משמע שחכמים חולקים על כך, וכי כיצד יתכן שיחלקו על דעתו ויסברו שאסורה לחזור לבעלה - הלא אנוסה היא. ומלבד זאת תמה רב ששת על דברי רב גם מכח ברייתא כמבואר שם בגמרא.

בשו"ת חות יאיר (סימן קנב) נשאל כי מאחר ודברי חכמים בנחת נשמעין (קהלת ט ז), וכן נאמר במשנה (אבות פ"ב מ"י) יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך. אם כן איך מצינו לפעמים קנטורים וזלזולים בש"ס, וכפי שמבואר בסוגייתנו שאמר רב ששת 'כי ניים ושכיב רב אמרה להא שמעתתא'.

האם יש מעלה מספיקת כפיים ודיבור בקול רם בויכוח בתורה

בתשובתו מקדים רבי יאיר בכרך צ"ל ומבאר כי בודאי אין דרך ראויה בלימוד התורה להלחם זה עם זה, ולא על זה אמרו חז"ל בקידושין (ל:): "כי ידברו את אויבים בשער" (תהילים קכז ה) שאפילו האב ובנו, הרב ותלמידו, נעשים אויבים זה לזה. וכמו שכבר כתב בהקדמת ספר הקנה: ואל תשמע ותאבה לקולות ובקרים. ובהג"ה שם פירש כוונתו למי שמפלפל בהשמעת קול וספיקת כפיים.

ואמנם בספר זיקוקין דנורא (על אליהו זוטא פ"ה) כתב בביאור האמור בתהילים (קכח ב) "יגיע כפיך כי תאכל", שהוא נדרש על פסיקת כפיים של תלמידי חכמים. וכך גם מה שאמר רבי לפני מותו (כתובות קד.) שיגע בעשר אצבעותיו.

אך החות יאיר חולק על דבריו, ומסיק, כי בודאי אף שנקראו תלמידי חכמים שבבל בשם 'חובלים' כמבואר במסכת סנהדרין (כד.), לא נקראו כן "מצד הריקודים והצעקות גדולות ומרות והכאת כף אל כף כאילו נלחמים זה מול זה" ואדרבה "קפיצה וסיפוק וריקוד תוך הפלפול איש נגד רעהו, זה גורם בלי ספק שחבירו ימהר לעשות כמעשהו וירקוד גם כן כנגדו, וירים קולו בצעקה גדולה ומרה יותר, ולא ישמע איש שפת חבירו". והוא מוסיף כי לא מצאנו שום רמז כל דהו, בשום מקום מדברי רז"ל, שיהיה במעשים אלו נדנדוד מצוה. ורק לענין ללכת לדבר מצוה במרוצה או תנועה כל דהו שרך חכמים לעשות בעת לימודים, על כך מצאנו טעמים בזהר.

ולכן מבאר החות יאיר כי אדרבה מאמרו של רב ששת 'כי ניים ושכיב רב אמרה להא שמעתא', כלל אינו לגנאי כי אם לשבח, והוא שבח גדול ומופלא, וביאורו, שלפי מעלתו של רב אי אפשר לומר עליו שטעה בטעות כזו אם לא שנאמר שאמרו כד ניים ושכיב. ולכן דקדק ואמר 'כי ניים ושכיב' ולא אמר 'כי שכיב וניים', כי באמת יש שני תנומות בשינה, בתחילתה קודם שנרדם, ובסופה כשמתעורר והולך. ורב ששת בדבריו דקדק שאף אם אמר כן בשעת תנומה, אי אפשר לומר כן אלא בתנומה שקודם השינה, כי לו היה זה בתנומה שאחר השינה, הרי ודאי שמיד כשהיה מתעורר היה מרגיש בטעותו וחוזר בו, ורק מחמת שאמר כן בשעה שהלך לישון ואחר שהתנמנם נרדם, לכן לא חזר בו.

מדוע כינה רב אבהו את רבי זירא 'תנין שוטה ומספיד תמיד'

עכ"פ מבואר מדברי החות יאיר שיש לבאר לשונו של רב ששת הנראית כלשון גנאי, בדרך שבח. כעין זה ביאר החות יאיר גם את דברי רב אבהו לרבי זירא בגמרא בסנהדרין (נט:): ששאלו דבר והשיב לו "יארוד נאלי", ופירש רש"י: תנין שוטה ומספיד תמיד. ולכאורה הוא דבר גנאי ובזיון גדול לקרות לו שם עוף אכזרי ארסי ושוטה.

אמנם מבאר החות יאיר שאף שם כוונתו היתה לטובה ולשבח, כי באמת מצאנו שנחלקו אמוראים (תענית יא.) באדם השרוי בתענית אם נקרא קדוש או חוטא. ורב אבהו ורבי זירא נחלקו בדבר זה, כי על רב אבהו מצאנו שהוא פנים אצל הקיסר (חגיגה יד.) ושפחותיו של הקיסר היו שרות לפניו 'בוצינא דנהורא' על שם שהיה יופיו מבהיק (כתובות יז.). ומובא בגמרא גם שהיה בעל כח (כתובות סב.). ודעתו היתה שהשרוי בתענית מתיש כוחו ונקרא חוטא.

ואילו רבי זירא מצאנו בכמה מקומות שהיה מייסר את עצמו ומסגף נפשו מאד, כמבואר בגמרא בבבא מציעא (פה.) שצם שלש מאות תעניות ובדק עצמו בתנוה, וכן מצאנו בכמה מקומות שהיה עניו וכפוף מאד, כגון בחולין (יח:): שאכל דבר שבני בבל נוהגים בו איסור, להורות שבני בבל כפופים לבני ארץ ישראל. ובגמרא בסנהדרין (יד.) לא רצה לקבל סמיכה מחמת ענוותנותו. ומחמת כן, לגודל חביבותו לארץ ישראל, מצאנו שעלה לארץ (ב"מ שם) וקרא לבני בבל 'בבלאי טפשאי' (נדרים מט:).

ומעתה אפשר שרב אבהו היה סבור שחסידות זו היא חסידות של שטות ולכן כינה 'יארוד נאלי', וכוונתו היתה שהוא מתאכזר אל גופו לענותו, ותמוד שרוי הוא בהספד ודאגה על עוונותיו ומיעוט צדקתו ותורתו. והיה סבור שעל ידי סיגופיו אלו מתמעטים כוחות נפשו ופוגעים בעומק העיון והחריפות ושיקול דעת הישר. ו'תנין' הוא רמז לפרישות והתבודדות כמו שנאמר (ישעיה יג כב) "תנין בהיכלי עונג", "מעון תנים (ירמיה ט ז)", "גם תנים חלצו שד" (איכה ד ג) - פסוקים המורים על התבודדות ומיעוט רחמנות וחמלה. וכינהו 'נאלי' כנגד מה שכינה את הבבלים 'טפשאי'.

כי ניים

ושכיב רב

יום שני ז סיון

יבמות דף צא

ובתוך דבריו מוסיף החות יאיר ומביא עוד שתי דוגמאות שבהם מותר לדבר בשפה קשה שכזו: הא' כשרב מדבר עם תלמידו לקנטרו על מיעוט הבנתו לסיבת התרשלותו, כי מותר לרב להוכיח את תלמידו בדברים קשים כדי לזרזם שיעיינו וישגיחו וישמרו מן הטעות והשגיאה. והב' כשאומרים לשנות כאלו בדרך מליצה ובדיחה ואין כוונת לגנאי ובזיון, וכדרך שאמר רבי יוחנן לרבי חייא בר אבא (ב"ב קז:): אדאכלת כפנייתא בבבל תרגימנא מסיפא. ופירושו שראוי להמתין עד גמר ביטול התמרים כדי שיהיו ראויים וטובים לאכילה, ואף אתה היה לך להמתין עד שתלמד סוף המשנה ותבין ענינם של דברים. ואין זה דרך קינטור וביזוי רק דרך מליצה.

ואמנם בספר בית ועד לחכמים (ערך ששת אות ד) כתב שאין דרך לומר על רבו 'כי ניים ושכיב אמר להא מילתא', והוכיח מזה שרב ששת לא היה תלמידו של רב. ובספר בית אהרן (מגיד, ח"י סימן קכג אות א) הביא דברי החות יאיר שלא אמר כן לגנאי אלא רק לשבח גדול, ולפי זה כתב שיש לדון שמא שייך לומר כן גם על רבו כיון דשבח הוא ולא גנאי. ואכן בשדי חמד (כליים מערכת הכ"ף כלל כא) כתב שכיון שלא נמצא לשון זה אלא ברב ששת כלפי רב, ורב ששת תלמידו של רב היה, לכן נראה לדורשו לשבח שכיון שהוראת רב תמוהה לכך יש לומר שאמרה כי ניים ושכיב ותולים לומר שאילו היה בהקיץ לא היה אומר כך. אמנם מעיר השד"ח שבשו"ת מהריט"ף (סימן רלח) מביא שלשון זה אינו הגון ואורייתא הוא דמרתחא ברב ששת לומר דבר שאינו הגון ולדבר שלא כדת. והאריך הבית אהרן להביא דעות האחרונים לכאן ולכאן בביאור דברי רב ששת אם היו לשבח או לגנאי.

סוף דבר, דעת החות יאיר כי בודאי לא אמרו החכמים זה לזה דברי קינטור אם לא רב לתלמידו לצורך לימודו, וכל הלשונות הקשים שבש"ס יש לבארם באופן שיהיו על דרך שבח או על דרך מליצה.

אמוראים ששקלו למטרפסייהו על דברם דיבורים קשים לחבריהם

והחות יאיר בתוך דבריו עומד על שני מקומות שיתכן ואמורא שדיבר קשות אל רעהו, ברבות הימים אף אליו דיבר חבריו בשפה זו: א' בגמרא ביבמות (ט.ו.) אמר רב ללוי (כך לגירסתו) כמדומה לי שאין לו מוח בקדקדו. וכנגד זה מצאנו בכמה מקומות שאמר רב ששת על רב 'כי ניים ושכיב רב אמר להא שמעתתא'. אך החות יאיר מסייג את דבריו כי "איש אלוקים קודש קודשים היה, לכן יגורתי לומר עליו כי באמת שלא כהוגן דיבר ולכן שקלא למטרפסיהו". ואכן הבאנו כבר את ביאורו של החות יאיר כך שדברי רב ששת היו דברי שבח ולא ח"ו דברי גנאי.

ב' בגמרא בחולין (קלז:): מובא שרבי יוחנן אמר לאיסי: אם כן מה בין לי ולך. ופירש רש"י: אם איני יודע פירושה של משנתינו יותר ממך מה אני גדול ממך. ואפשר ששקל רבי יוחנן למטרפסיהו שכן בגמרא שבת (קמ.) השיב רבי ינאי לר"ח באותה מטבע לשון ממש ואמר לו "אם כן מה בין לי ולך".

יסוד הרמ"ע שרב שתיק אך יכול היה להשיב ע"ד נסתר

עוד הביא החות יאיר דברי הרמ"ע בסוף ספר יונת אלם, שמה שמצאנו בכמה מקומות 'שתיק רב' (סוכה ז. ועוד) הוא משום שרב הוא רב אבא תלמידו המובהק והמובחר של רשב"י, וכל דבריו היו על פי נסתר, והיה לו מה להשיב על פי הסוד אך לא רצה לגלות.

ובספר מר קשישא (ע' שתק רב) הקשה על דברי הרמ"ע מהמבואר בגמרא בביצה (ביצה ו.) שאחר שמביאה הגמרא ששתק רב דנה הגמרא מדוע שתק והיה יכול להשיב, ולדברי הרמ"ע הלא לעולם היה בידו להשיב ואעפ"כ נמנע ולא השיב ומה מקשה הגמרא. ויישב החות יאיר, שהש"ס שקיל וטרי ששם יכול היה רב להשיב גם בנגלה, אך באמת בנסתר לעולם יכול היה להשיב ולא השיב. וכע"ז ביאר גם מה שאמרו בגמרא בבבא קמא (יא.) שמכך ששתק רב מבואר שאין ההלכה כן, ולכאורה לדברי הרמ"ע אין ראייה משתיקתו שהרי על פי סוד היה לו מה להשיב. וביאר החו"י, שאכן ע"ד סוד יכול היה להשיב, אך ההלכה נפסקת רק על פי הנגלה ולכן כיון ששתק אין הלכה כדבריו.

על פי זה ביארו בספרי חסידים (דברי תורה מונקאטש ח"ד אות קטז; דרשות לחם שלמה עמוד קצז הו"ד במרגליות הש"ס) שלכך נתכוונו רב ששת באומרו 'כי ניים ושכיב רב אמרה להא מילתא', היינו שעל דרך נגלה אין לדבריו הבנה, רק רב שהיה מבעלי הסוד אמרה כשהיה ניים ושכיב היינו כשהיה מופשט מגופו ולא היה רק כמלאך, אך מכל מקום אין הלכה כדבריו.

ויסוד הדברים כבר נתבאר בהקדמת אמרי בינה (הגהה אות ו) שם הביא את אשר חרה לחות יאיר על מליצתו של רב ששת, וביאר האמרי בינה: שרב ששת ידע כי כל דברי רב היו בפלס שקל הקודש לומר על פי פנימיות התורה וגם הנגלות, ורב ששת השכיל לדבר ואמר, אחרי שאין לו הבנה בזה, בלי ספק כי ניים ושכב רב אז השיג דברים אשר אין ביכולת להשיג כשהוא נעור ונשמתו בוגפו. ואדרבה, זה כבודו של רב כי שכלו עלה ברוממות השגות אשר נעלה הוא להשיג ולהבין בעוד נשמתו היא בעב הענן מעוטף בגפה, לא ח"ו לזלזל בכבודו.

ביאור הגר"י זילברשטיין שכלפי רב שחי שלש מאות שנה לא היה בכך גנאי

ובחשוקי חמד (יבמות כד:): דן באחד מגדולי הדור שנרדם באמצע דבריו אם עדיף שימנע מלהורות מחמת חולשתו, ונשא ונתן מסוגייתנו, ובדבריו רצה לבאר על פי דברי הרמ"ע מפאנו שרב הוא רבי אבא הנזכר בזוהר, ובסדר תנאים ואמוראים (ח"ב ס"ק פח) כתב שרב חי שלש מאות שנה. ואם כן אדרבה דברי רב ששת היו דברי שבח, כי הלא בן מאה כאילו עבר ובטל מן העולם, ואילו רב היה במלא אוננו וכוחו ורק באותה שעה נרדם, ומה בושה וגנאי יש בדבר, הלא אדרבה שבח גדול הוא שפוסק הוראות אף בעת זקנותו המופלגת.

"קפיצה

וסיפוק

וריקוד תוך

הפלפול

איש נגד

רעהו, גורם

בלי ספק

שחבירו

ימהר

לעשות

כמעשהו

וירקוד גם

הוא כנגדו

וירים קולו

בצעקה

גדולה ומרה

יותר"

להנצחות והקדשות

נא לפנות למייל המערכת

המופיע בחזית הגליון